

EN
BÄTTRE
VÄRLD

FN-förbundet
UNA SWEDEN

från VARDAGS- RASISM till FOLKMORD

**En antologi om hur ohejdad rasism kan leda till de
grövsta formerna av krigsförbrytelser.**

Med Rita Izsák-Ndiaye, Göran Rosenberg, Sofia Strinnholm, Lars Arrhenius, dr Simon Adams och dr Karen Smith. Redaktörer är Pearl Mulkerrins och Jens Petersson.

INNEHÅLL

Inledning	3
Pearl Mulkerrins, rådgivare Svenska FN-förbundet Följer Sverige FN-konventionen?	5
Rita Izsák-Ndiaye, CERD-rapportör Ta upp kampen!	10
Göran Rosenberg, författare och journalist Varför minnas Förintelsen?	14
Sofia Strinnholm, präst i Svenska kyrkan Vem säger ni att jag är?	18
Lars Arrhenius, diskrimineringsombudsman Vi är alla födda fria och lika i värde och rättigheter	25
Dr Simon Adams, människorättsförkämpe Att böja historiens båge	29
Dr Karen Smith, fd särskild rådgivare till FN:s generalsekreterare Skyldigheten att skydda människor mot grova folkrättsbrott	33
Jens Petersson, rådgivare Svenska FN-förbundet I väntan på en glänta	39
Diskussionsfrågor	44
Svenska FN-förbundet	46

DEBATTANTOLOGI FRÅN VARDAGSRASISM TILL FOLKMORD

Utgivare: Svenska FN-förbundet
Tryck: Tellogruppen – 2021

Redaktörer: Pearl Mulkerrins, Jens Petersson
ISBN: 978-91-7000-150-5

INLEDNING

Runt om i världen ser vi konflikter med inslag av grova övergrepp mot civila. Övergrepp som begås bara för att personen som drabbas tillhör en annan etnisk grupp eller tillhör en annan religion än förgruppens. Men även här hemma i Europa ser vi ofta en alltmer öppen rasism gro och spridas. Vi ser också positiva motreaktioner, globalt och här hemma, men de måste bli starkare.

I denna skrift har vi samlat några angelägna och aktuella texter i gränssnittet mellan vardagsrasism och folkmord. Vi har haft viljan att belysa att de grövsta tänkbara brotten i världen ofta bottnar i rasism och att varken rasism eller sådana brott är något som bara finns långt borta.

Skriften inleds med att vår egen rådgivare i mänskliga rättigheter **Pearl Mulkerrins** gör några nedslag i bland annat hur

FN-systemet fungerar när det gäller att bemöta rasism. **Rita Izsák-Ndiaye**, rapportör till FN:s kommitté för avskaffande av rasdiskriminering riktar därpå från en till text transkriberad podcast en uppmaning till oss alla att inte vara tysta när vi ser hets mot folkgrupp och annan diskriminering. Författaren och journalisten **Göran Rosenberg** har lånat oss en krönika som påminner om den moraliska avtrubbnings som var en förutsättning för att Förintelsen

skulle kunna genomföras och att steg i samma riktning togs också här i Sverige.

Sofia Strinnholm, same och präst i Svenska Kyrkan, reflekterar över rätten till sin egen identitet, hur den svenska kolonialismen skadat Saepmie och om kyrkans försoningsarbete med samerna. Diskrimineringsombudsmannen **Lars Arrhenius** är själv uppvuxen i Rwanda och drar i sin artikel paralleller mellan det folkmord som genomfördes där 1994 och de krafter vi ser i Europa idag, krafter som inte utgår från alla människors lika värde. **Simon Adams** har under lång tid varit ledande förespråkare av ”skyldigheten att skydda”, den norm och det politiska löfte som världens ledare avgav 2005 i syfte att förebygga och stoppa de grövsta folkrättsbrotten. Han uppmanar oss i sin text att inte acceptera att FN:s säkerhetsråd agerar passivt och dysfunktionellt när brott begås.

Fram till helt nyligen var **Karen Smith** FN:s generalsekreterares särskilda rådgivare om skyldigheten att skydda.

Hon reder ut en del missförstånd som kringgärdat begreppet och betonar att denna princip är lika viktig som någonsin förr. FN-förbundets rådgivare i fredsfrågor, **Jens Petersson**, avslutar skriften med att reflektera runt de lösningar och motsättningar som finns runt ”skyldigheten att skydda” och lyfter fram ett antal angränsande verktyg och institutioner som behöver stärkas.

Vi gör inte anspråk på att med denna skrift ha täckt in alla – eller ens de flesta – av de situationer där grova krigsförbrytelser har begåtts och begås. Ej heller har vi haft ambition att ge en heltäckande bild av rasism i Sverige. Båda dessa ämnen är omfattande och de grupper som drabbas betydligt fler än de vi kort berör i denna textsamling.

Denna skrift har tagits fram i samverkan mellan FN-förbundets freds- och människorättsrådgivare, Jens Petersson och Pearl Mulkerrins. Arbetet hade varit omöjligt att genomföra utan det stöd som deras praktikanter Aidan McGirr givit dem. ■

FÖLJER SVERIGE FN-KONVENTIONEN?

För 50 år sedan ratificerade Sverige FN:s konvention mot rasdiskriminering. FN-förbundets rådgivare i mänskliga rättigheter Pearl Mulkerrins reder i denna text ut hur FN därmed kan granska den svenska efterlevnaden av konventionen och hur folkrörelser kan bidra.

Rasism, främlingsfientlighet och etnisk diskriminering är allvarliga hot mot mänskliga rättigheter (MR) och förekommer i stora delar av världen. FN:s konvention om avskaffandet av alla former av rasdiskriminering slår fast vad regeringarna behöver göra för att driva på utvecklingen åt rätt håll.

I Sverige arbetar FN-förbundet och andra organisationer med att granska om regeringen sköter sina åtaganden. Det främsta internationella verktyget för att motverka

etnisk diskriminering är FN:s konvention om avskaffandet av alla former av rasdiskriminering (International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, CERD). CERD antogs av FN:s generalförsamling 1965 och trädde i kraft 1969. Sverige signerade konventionen 1966 som sedan ratificerades 1971.¹

CERD är en av FN:s nio så kallade kärnkonventioner som har granskningskommittéer

¹ FN-Fakta nr 4/15. Louise Gårdemyr och AnnaLena Karlsson Andrews.

knutna till sig. Kommittéerna består av oberoende experter som har som uppgift att granska att de stater som anslutit sig till konventionen följer dess bestämmelser. I kommittén för avskaffande av rasdiskriminering ("CERD-kommittén") sitter 18 politiskt oberoende experter från olika delar av världen. Kommittén har två treveckorsmöten per år i Genève. Stater som anslutit sig till CERD måste vart fjärde år lämna en rapport till kommittén om hur de uppfyller konventionens krav.²

CERD-kommittén efterfrågar också alternativ och kompletterande information från icke-statliga källor, vilken ofta samordnas i så kallade parallellrapporter. Svenska FN-förbundet är den civilsamhällesorganisation som samlar det svenska civilsamhället i framtagandet av en parallellrapport. Efter att kommittén har mottagit all information kallas statliga

representanter till förhör där även personer från det civila samhället har möjlighet att delta.

Sedan 1998 samordnar Svenska FN-förbundet ett nätverk med ett 60-tal riksorganisationer som på olika sätt arbetar med mänskliga rättigheter. Nätverket sammanställer alternativa rapporter till FN:s granskningskommittéer och till rådet för mänskliga rättigheter, anordnar seminarier och gör uttalanden om aktuella MR-frågor. I MR-nätverket samverkar frivilligorganisationer som gemensamt vill föra fram synpunkter på FN:s och svenska regeringens agerande i olika frågor som rör mänskliga rättigheter. FN-förbundet ansvarar för arbetet med CERD och därmed även för parallellrapporten till CERD-kommittén.³

När granskningen av medlemsstaten är genomförd

utfärdar kommittén en rad rekommendationer angående vad som bör förbättras i landet i fråga, både vad gäller lagstiftningen och den praktiska tillämpningen. Dessa rekommendationer, så kallade *concluding observations*, fastställs inom några veckor efter att det muntliga förhöret av medlemsstaten ägt rum. Rekommendationerna utgör ett viktigt underlag för regeringar när de ska utarbeta politiska och juridiska lösningar på de identifierade problemen. De används också inför nästa förhör då kommittén följer upp hur det gått med efterlevnaden av rekommendationerna från den förra granskningen.⁴

Kommittéernas sammanställning av rekommendationer används också i andra FN-forum där frågor om mänskliga rättigheter behandlas, bland annat i FN:s råd för mänskliga rättigheter. Inte sällan ger en kommitté

också en rekommendation till en medlemsstat som tidigare givits av en annan konventionskommitté. Detta belyser att alla mänskliga rättigheter hänger samman och att inskränkningar av en rättighet påverkar en annan. Återkommande rekommendationer i olika forum utgör också ett starkt påtryckningsmedel gentemot regeringar för att förmå dem att följa sina statliga förpliktelser.⁵

Den senaste granskningen av Sveriges efterlevnad av CERD ägde rum 2018 då Svenska FN-förbundet, tillsammans med 36 andra civilsamhällesorganisationer, sammanställde en parallellrapport. Bland de kommentarer som CERD kommittén riktade mot Sverige var en oro över rapporter om rasistisk hatpropaganda riktad mot afrosvenskar, judar, muslimer och romer, i synnerhet under valrörelser, liksom

2 FN-Fakta nr 4/15. Louise Gårdemyr och AnnaLena Karlsson Andrews.

3 FN-Fakta nr 4/15. Louise Gårdemyr och AnnaLena Karlsson Andrews.

4 FN-Fakta nr 3/18. Ellie Al-Kahwati.

5 FN-Fakta nr 3/18. Ellie Al-Kahwati.

i medier och på internet. Kommittén uttryckte även oro över brist på lagstiftning mot förekomsten av rasistiska organisationer och deras offentliga demonstrationer. Ytterligare kritik riktade mot att svensk lagstiftning inte är tillräcklig för att skydda samers rättigheter, framförallt i deras traditionella landområden.⁶

Sverige har genom åren fått kritik för avsaknaden av en oberoende nationell institution för mänskliga rättigheter i enlighet med FN:s så kallade Parisprinciper, något som lyftes i den senaste parallellrapporten. Genom att ratificera FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning har Sverige också formellt åtagit sig att inrätta en sådan institution. Att inrätta en oberoende svensk nationell institution som skyddar de grundläggande fri- och rättigheterna är angeläget. En

⁶ OHCHR, Slutsatser avseende Sveriges kombinerade 22:a och 23:e periodiska rapport, 2018.

MR-institution kan bidra till att höja kunskapsnivån hos både riksdag och regering, statliga myndigheter och andra berörda aktörer i fråga om vad det innebär att arbeta med mänskliga rättigheter i praktiken.⁷

Det svenska civilsamhället har på bred front och under lång tid engagerat sig för att Sverige ska inrätta nämnda institution. Svenska FN-förbundet har välkomnat det förslag till utformning av en sådan institution som regeringens utredare presenterade i november 2018 och har också noterat att statsministern i sin regeringsförklaring i september 2019 slog fast att en institution ska inrättas. I januari 2022 väntas institutet bli verklighet. Ett genombrott för efterlevnaden av CERD och för det svenska civilsamhället.

Avslutningsvis är begreppet ras omdebatterat. I svensk diskrimineringslag är ordet borttaget eftersom lagstiftarna

⁷ FN-fakta nr 4/19. Ellie Al-Khawati.

ansåg att det inte fanns någon vetenskaplig anledning att dela upp människor biologiskt. I stället talar man om etnisk tillhörighet vilket preciseras som ”nationellt eller etniskt ursprung, hudfärg eller annat liknande förhållande”. CERD-kommittén menar att borttagandet av begreppet ur svensk lagstiftning kan leda till att det blir svårare

att behandla anmälningar om rasdiskriminering.⁸ Parallellrapporten understryker att även om termen tagits bort finns fortfarande behovet av åtgärder mot rasism, främlingsfientlighet och etnisk diskriminering. ■

⁸ FN-Fakta nr 4/15. Louise Gårdemyr och AnnaLena Karlsson Andrews.

PEARL MULKERRINS, Svenska FN-förbundets rådgivare i mänskliga rättigheter

TA UPP KAMPEN!

Vi måste alla agera för att skydda våra medmänniskor. Den uppmaningen riktade Rita Izsák-Ndiaye, rapportör till FN:s kommitté för avskaffande av rasdiskriminering, till oss alla i en podcast med Global Centre for Responsibility to Protect i januari 2021. Denna text utgår från vad som sades i podcasten, men har bearbetats för skriftlig form.

En huvudsaklig observation jag gör är att det finns ett falskt narrativ kring fördomar, rasism, diskriminering, vilket är att folk bara skulle vakna upp en morgon och börja hata varandra. Jag har varit i samhällen som inte hade några problem med att leva tillsammans för tio år sedan, och nu är de helt separerade från varandra utifrån sin religion. När jag läser rapporter och berättelser som säger: ”vi har precis börjat

ha en interreligiös spänning mellan samhällsgrupperna”, vet jag att något är fel. Vi fungerar inte så.

Om din granne ser annorlunda ut, om han ber annorlunda, om hon talar ett annat språk, kommer du inte bara plötsligt att vakna upp en dag och börja hata den här personen. Allt detta triggas, anstiftas och manipuleras av andra. Du måste ha en miljö som möjliggör för dessa spänningar

att gro och den beror till stor del på de politiska makthavarna. För om det finns brister i tillämpningen av rättsstatsprincipen, i demokratin eller i hur samhället styrs, en ojämlik konkurrens om resurser, om makt, om mark, om positioner, ja, det är då samhällsgrupper börjar mäta sig mot varandra. När de misstänker att det finns favorisering och partiskhet från beslutsfattarna på etnisk, religiös, nationell eller annan grund. Det är då dessa spänningar uppstår. Det händer inte bara plötsligt en dag, utan det är konstruerat och möjliggörs av makthavare som får människor att känna att en är värd mer och en annan mindre, att en är överlägsen och en underlägsen.

Enligt mina 20 års erfarenhet är ett av de största problemen för att ta itu med denna fråga majoritetens tystnad. Det är likgiltigheten och reaktionslösheten hos människor som inte är offren, som inte direkt påverkas av

diskriminering, av rasism, av konflikter, av massövergrepp. När jag växte upp och jag lärde mig om Förintelsen, som en ung romsk flicka, kunde jag bara inte föreställa mig hur det fick fortgå. Jag kunde inte tro att folk stod vid sidan av och bara såg på när tusentals dödades. Men det var mina förfäders öde, eller hur?

Senare i livet började jag se oroande tendenser, till exempel de förenklade och fientliga berättelserna kring migration. Jag bevitnade hur många regeringar hänvisade till migranter som fiender eller människor utan något värde och värdighet, och hur massor av människor bestämde sig för att hålla tyst, istället för att ta sig mod att stå upp för människor i nöd, de som kommer från krigsdrabbade länder och behöver skydd. Men för många människor var – och är – tysta.

Jag kunde då, tyvärr, antligen förstå hur Förintelsen och andra massövergrepp kunde ha skett. Det sker eftersom

människor, som inte är direkt berörda, ofta väljer tystnad och bekvämlighet istället för att konfrontera åsikter och engagera sig i obehagliga samtal.

Vi stöter alla på nyheter med oroande och hatiska berättelser om minoriteter, ursprungsbefolkningar, migranter, flyktingar och de marginaliserade och maktlösa i samhället. De flesta av oss ogillar sådant innehåll men saknar ork nog att bråka. Vi läser, vi skakar på huvudet, men vi gör ingenting för att vi tänker: ”Vad är poängen med att slåss med dessa nationalisterna, extremhögerfolk, hatare, med alla de som aktivt och medvetet hetsar fram all denna rasism på internet?” Så folk bestämmer sig för att hålla tyst och stänger sina appar och bärbara datorer.

Detta blev mitt uppdrag under några år nu, att övertyga folk att ge sig in i debatten. Jag säger alltid till folk, ditt mål är inte att övertyga hatförespråkarna att de har

fel. För de har ett eget intresse. De har en agenda. De vet vad de gör. De gör det för ett syfte. De gör det för att få ekonomisk eller politisk makt eller dra fördel av samhälleliga spänningar på andra sätt. Så du kommer inte ändra deras tankesätt. Men du måste ta upp kampen eftersom du vill visa de andra människorna – de som tror på fred och ömsesidig respekt – att de inte är ensamma med sina åsikter. Så om du läser ett hemskt och hatiskt inlägg eller artikel så måste du uttrycka ditt ogillande och avvisande. Inte för att du vill ändra personen som skrev artikeln, utan för att du vill se till att personer som tar del av samma innehåll kan läsa också din kommentar och säga, ”Åh, okej, tack och lov att det finns andra människor som protesterar mot detta nonsens, som tänker som jag, som värnar om fred, som tror på samexistens och på kärlek mellan människor.”

Enligt min åsikt måste detta vara ett mål idag, särskilt med tanke på den alltmer digitala

värld vi lever i, att vi blir mer aktiva, modiga och frispråkiga. Jag tror att vi är fler till antalet så vi måste fortsätta mobilisera en kritisk massa och försöka minimera effekterna av de få vars intressen ligger i att skapa och upprätthålla spänningar. Om vi förblir tysta ger vi ett felaktigt intryck av att vi inte finns.

Så, detta är verkligen mitt budskap till alla, särskilt ungdomar, att ta upp kampen och att inte förtröttnas. Ditt mål är att visa världen att vi är fler, att vi är starka och

att vi kollektivt kan trycka tillbaka hat och negativ energi. Det är så vi kan överleva som mänsklighet, med ett stöd till varandra. Så när du ser de första tecknen på att någon blir hånad, måltavla, trakasserad och misshandlad, har du makten att stoppa det. När andra ser att du är där och höjer din röst, kommer de att uppmuntras att höja sin röst med dig också. Det är då vi verkligen kan vi bli en rörelse och bygga en snällare, tryggare, mer inkluderande och omtänksam värld. ■

Foto: JIN Photo

RITA IZSÁK-NDIAYE, rapportör till FN:s kommitté för avskaffande av rasdiskriminering.

VARFÖR MINNAS FÖRINTELSEN?

Göran Rosenberg, författare och journalist, född i Södertälje 1948 efter det att hans föräldrar kom till Sverige efter andra världskriget som överlevande från nazismens förintelseläger, resonerar i denna krönika kring vad vi bäst behöver minnas runt Förintelsen. Krönikan är tidigare publicerad i Sveriges Radio P1:s veckomagasin Godmorgon Världen den 26:e september 2021.

Sverige ska få ett eget museum över Förintelsen som i huvudsak ska byggas upp kring vittnesmål och dokument från överlevande som efter kriget kom till Sverige. På regeringens uppdrag annonseras nu i pressen efter brev, dagböcker, fotografier och föremål med personlig anknytning till Förintelsen, för att bygga upp samlingarna i det nya museet.

Det är ju nu inte så att det i Sverige saknas vittnesmål och dokument om Förintelsen. Flera svenska museer och institutioner har sedan länge ägnat sig åt att samla in båda-dera. Intervjuer med överlevande i Sverige finns numera också tillgängliga online via de stora förintelsemuseerna i Washington och Jerusalem.

Det är ju heller inte så att vittnesmål och dokument från överlevande i Sverige på ett avgörande sätt skiljer sig från de vittnesmål och dokument som redan finns samlade i andra förintelsemuseer och minnesarkiv. Förintelsen berörde naturligtvis Sverige och svenskarna på många sätt, men med själva förintelseförloppet hade Sverige lyckligtvis inget att göra.

Syftet med det svenska museet är, läser jag, ”att utveckla och förmedla kunskap och forskning om Förintelsen som historiskt skeende”, men någon ny kunskap om själva Förintelsen lär inte det nya museet kunna bidra med.

Förintelsen är idag förmodligen den mest utforskade historiska händelsen i modern tid. För den som idag vill veta allt om Förintelsen, är det inte kunskap som saknas – och inte heller museer – och inte heller tillfällen att få kunskapen förmedlad. I

Sverige liksom i många andra länder står undervisning om Förintelsen tydligt inskriven i skolornas läroplaner.

Man skulle möjligen kunna tro att med ständigt ökad kunskap om Förintelsen skulle förnekelsen av Förintelsen upphöra, men så är det inte. Tvärtom sprider sig förintelseförnekelsen som aldrig förr genom nätets alla filterbubblor och ekokammare. Liksom samma slags antijudiska hatpropaganda och antijudiska konspirationsteorier som på 1930-talet banade vägen för det som blev Förintelsen. I sexton europeiska länder är för-intelseförnekelse klassat som ett brott, och frågan om att göra det också i Sverige utreds för närvarande, men det står i alla händelser klart att vad förintelseförnekarna än lider av så inte är det av brist på kunskap om Förintelsen.

Det finns kort sagt inget givet samband mellan aldrig så mycket kunskap om Förintelsen och människors förmåga

att stå emot det slags kollektiva massuggestion som en gång berövade Europas judar deras människovärde och förvandlade dem till jagade och fredlösa djur. Det slags massuggestion som också idag tycks kunna få miljoner människor, också till synes kunniga och upplysta, att tro på snart sagt vadsomhelst och under vissa omständigheter fås att göra snart sagt vadsomhelst.

Är det någonstans jag ser parallellerna till 30-talet så är det just i detta.

Hur lätt det än en gång tycks vara att suggerera fram verklighetsförakt och människohat.

Så när det ändå bestämts att vi ska ha ett Förintelsemuseum i Sverige så skulle jag önska att det framförallt var det här historiska skeendet som museet skulle ägna sig åt att dokumentera och gestalta.

Det skeende av stegvis moralisk avtrubbning som

under 1930-talet gjorde det möjligt att börja betrakta och behandla en viss grupp av människor som icke-människor.

Det var inte ett skeende som nödvändigtvis hade slutat i Förintelsen, men utan det skeendet, utan avtrubbningen, hade Förintelsen knappast varit möjlig.

Hur såg exempelvis det skeende ut som fick Svenska kyrkan att kräva intyg av tyska medborgare som ville gifta sig i Sverige att de var så kallade arier och inte judar och som 430 par tvingades underteckna för att få vigas i en svensk kyrka.

Eller det skeende som gjorde att Sverige i praktiken stängde sina gränser för judar som försökte lämna Hitlers Tyskland – och dessutom bad Hitlers Tyskland att stämpla att stort J i deras pass så att ingen av dem skulle släppas in av misstag?

Kort sagt, vad jag skulle vilja se är ett museum över människovärdets inte helt ljusa svenska historia.

På ett sådant museum ska naturligtvis finnas en prominent plats också

för svenska vittnesmål och dokument om själva Förintelsen, men det är de små stegen på vägen dit, också de svenska stegen, som vi behöver påminnas om.

Gång efter annan. ■

GÖRAN ROSENBERG, författare och journalist

VEM SÄGER NI ATT JAG ÄR?

Sofia Strinnholm är präst i Svenska kyrkan och styrelseledamot i Svenska FN-förbundet. Hon beskriver hur hon själv i vuxen ålder funnit sig en samisk identitet. Hon skildrar också den rasism och de splittringar som den svenska kolonialiseringen av Saepmie medförde. Även Svenska kyrkan har här en roll som skyldig till många övergrepp mot samer, men också en roll i att söka försoning och förlåtelse.

Får jag lov att vara den jag är utan att utsättas för några påhopp och ifrågasättanden? Det är en fråga som inte är helt ovanlig, kanske är den inte alltid uttalad men inte sällan gnager den under ytan. Jag heter Sofia Strinnholm och jag är prästvigd för Svenska kyrkan i Härnösands stift och jag är same.

Till vardags är jag präst med inriktning på ungdomsarbete

i Östersund som är en stad mitt i det sydsamiska Saepmie¹. I Svenska kyrkans konfirmandarbete är livsfrågor och identitetsfrågor högaktuella, i det samiska konfirmandarbetet där jag är engagerad skulle jag påstå att identitetsarbetet är ännu mer intensivt ändå. Att skapa trygga miljöer för unga människor att vara sedda för dem som de är

¹ Saepmie är sydsamiskans namn för Sápmi som är nordsamiska.

och bekräfta dem att de duger och är fantastiska människor och att få samtala med dem om deras livsfrågor är något jag brinner för. Att stötta samiska ungdomar att våga vara sig själva och ge dem möjlighet att utforska meningen med livet är en fantastiskt rolig arbetsuppgift men också utmanande.

MIN EGEN SAMISKA IDENTITET

Själv är jag uppvuxen svensk och fick veta först när jag var 20 år att min biologiska farmor som jag inte växte upp med och därmed inte heller kände hade ett samiskt förflutet som hon liksom många andra tagit avstånd från. De sista 14 åren i mitt liv har jag sökt och tagit reda på mer. De sista fem åren har jag haft kontakt med min biologiska pappa Svein som jag inte heller vuxit upp med, våra samtal har handlat om släkthistoria, varifrån kommer vi? Svein var otroligt stolt över det samiska arvet och därför bad jag den aronitiska välsignelsen² på sydsamiska på hans begravning sommaren

² Den vanligaste välsignelsen i den världsvida kyrkan hämtad ur Bibeln, 4 Mos 6:22-27.

2020. Trots det här arvet så har jag brottats med min samiska identitet. Får jag kalla mig same? Är jag tillräckligt mycket same?

I början då jag fick veta om min samiska *ahka* farmor började jag räkna i andelar svensk/same, men vi människor är ju inte tredjedelar och åttondelar. Vi är 100% människa och kan inte delas i mindre delar på samma vis som vi kan vara både syster och dotter till 100% samtidigt. Detta är en identitetskamp som jag och andra har gjort, gör och kommer att göra. I det samiska samhället har jag fått fantastiskt stöd från samiska systrar och bröder och därmed blivit tryggare med min identitet eftersom det är den resan som motiverar och engagerar mig i att stötta unga samer i deras brottningskede i livet som tonåren är då de konfirmeras i slutet av årskurs åtta.

SPLITTRING OCH RASISM I SAEPMIE

Den samiska identiteten behöver alldeles för ofta

bli kämpad för, kampen genomgås och av många i Saepmie idag för att få vara sig själv utan att behöva kämpa för det på något vis.

Den här brottningsmatchen med identitet, språk, förlorad kunskap om släkten med mera är inte alltid så uppmuntrad som jag har fått vara med om. Kolonialismen har splittrat Saepmie så att renskötande samer har andra förutsättningar än de samer som inte är renskötare och därför kan det ibland upplevas som en måttstock att mäta sig vem som är mest same. En inomsamisk splittring. Det är en del av den samiska identiteten.

En annan kamp med att vara same är att det inte alltid syns, det är inte alla som vet och det finns en hel del vardagsrasism, ord som kommer från alla möjliga håll: *L-ordet...*, *de ställer ju ut renarna mitt på vägen*, *de bryr sig bara om pengarna*, *l*ppj*vlarna* med mera. Utställningen *Vad ska bort – främlingsfientlighet, rasism eller kolonialism* togs

fram genom stiftelsen Gaaltije och synliggör vardagsrasism som många samer får utstå.³ Rasism som är utspridd och är alldeles för vanlig. Hur ska samer kunna hitta sin identitet och våga ge uttryck för den när vardagsrasismen är så utbredd och den dyker upp titt som tätt?

Ett annat dike är när exotifieringen gör att människor tänker att de kan klä ut sig till ett urfolk på halloween och liknande, som att någons identitet är en utklädnad. Många av de ungdomar jag träffar berättar att de på Jokkmokks vintermarknad i februari ofta blir ombedda att ställa upp på att bli fotograferade av främlingar på marknadsstråket. Sapiemies stora mötesplats med festligheter angränsar nästan till att bli en utställning. Ibland har samer berättat att de i samband med en inbjudan fått frågan *visst tar du på dig kolten?*

3 www.fria.nu/artikel/124826 2021-11-01

EN KORTFATTAD HISTORISK BAKÅTBlick

Utbildningsnivån om samer och det samiska i Sverige väldigt låg, många läroböcker i svensk skola är bristfälliga i området samer och det är ofta upp till respektive lärares engagemang hur utbildningen om Europas enda urfolk samerna ser ut. Här kommer därför en kortfattad historisk bakåtblick med mitt svenskkyrkliga perspektiv.

• **1360-TALET** Samekvinnan Margareta som efterfrågar en breddad mission och kyrklig närvaro i Saepmie.⁴

• **1600-TALET** Präster och missionärer möter och närvarar bland samer, de nedtecknar en del historia men definierar också vad som är samiskt. Här är det de renskötande samerna som urskiljs från övriga samer och samer indelas i fjäll- och

skogssamer av kyrkans folk.⁵

• **1600-1700-TAL** Skolan används som missionsverktyg och vissa samiska praktiker förbjuds såsom offerplatser, träfigurer och trumman.⁶ Jojken levde vidare i undanskymda sammanhang och under 1800-talet nyanserades kyrkans förhållningssätt till jojken. ”Klart är i vart fall att i och med kyrkans förbud av trummor och jojk trängdes två av de viktigaste andliga verktygen inom samisk trosutövning ut i periferin. Detta är jämförbart med att förbjuda och förstöra alla kyrkorglar samt att förbjuda psalmsången inom kristen religionspraktik, konstateras det i en av vitbokens texter.”⁷

• **1900-TALET** Tvångs-förflyttningar av samer i Sverige, samer tvingas flytta

5 Samerna och Svenska kyrkan: underlag för kyrkligt försoningsarbete, Daniel Lindmark och Olle Sundström, s.42.

6 Samerna och Svenska kyrkan: underlag för kyrkligt försoningsarbete, Daniel Lindmark och Olle Sundström, s.55-56.

7 Samerna och Svenska kyrkan: underlag för kyrkligt försoningsarbete, Daniel Lindmark och Olle Sundström, s.58.

4 Kvinnor och andlighet i norr: Historiska och litterära perspektiv, Lappkvinnan Margareta, Björn Tjällén, Lindmark och Samuelsson (red.), s.27-50.

med sina renhjordar mot sin egen vilja.⁸

• **1900-TALET** Nomadskolereformen bidrog till att cementera renskötande samer som ”äkta samer” vilket marginaliserade andra samiska grupper. Reformen innebar även att nomadskolan isolerades från det omgivande samhällets skolning och den standardhöjning som svensk skola i övrigt genomgick under seklets första hälft.⁹

• **TIDIGT 1900-TAL** Rasbiologins framväxt i Sverige och Europa tog sin fart i Herman Lundborgs intresse för samerna. Delar av den historien finns att ta del av i filmen Sameblod regisserad av Amanda Kernell och boken Käraste Herman: rasbiologen Herman Lundborgs gåta av Maja Hagerman

• **FÖRE 1900-TALET S M I T T** Kyrkan och försvenskningen

8 Herrarna satte oss hit: Om tvångsförflyttningarna i Sverige, Elin Anna Labba.

9 Samerna och Svenska kyrkan: underlag för kyrkligt försoningsarbete, Daniel Lindmark och Olle Sundström, s.50.

av samiskt namnskick, prästerna ändrade de samiska namnen att passa in i myndighetssverige. Ibland kände barnen inte igen sitt offentliga namn som prästen skrivit in i kyrkogångsboken mot det samiska tilltalsnamn som de hade.¹⁰

• **2016** Svenska kyrkan publicerar Nomadskoleboken och vitboksprojektet som initierades efter konferensen Sägastallamat som anordnades i Kiruna 2011 då konferensen belyste avsaknad om kunskap om vad som historiskt faktiskt skett mellan kyrkan och samerna. Det resulterade i en vetenskaplig antologi som publicerades 2016.¹¹ Vitboksprojektet är en del i en försoningsprocess. Vitboksprojektet stakade inte ut en väg för försoningsprocessen utan fokuserade på att belysa de orätter som samer har utsatts

10 Samerna och Svenska kyrkan: underlag för kyrkligt försoningsarbete, Daniel Lindmark och Olle Sundström, s.63.

11 De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna: En vetenskaplig antologi, 2016.

för i kyrkans namn. Tore Johnsens försoningsteologiska modell innebär en process i fyra delar: erkännande, ånger, återupprättelse och förlåtelse.¹²

• **2019-08-09** Repatriering i Lycksele, återbördande av samiska kvarlevor, efter 25 samiska personer som grävdes upp på 1950-talet för att användas till forskning. Även den 21 oktober 2020 begravdes ännu ett kranium i Lycksele.

• **HÖSTEN 2021** Försoningsprocess pågår mellan Svenska kyrkan och samerna och den 24 november 2021 ska Svenska kyrkan offentligt be om ursäkt för de övergrepp och den diskriminering som kyrkan utsatt samerna för under lång tid.^{13, 14} Många menar att kyrkan är en förebild och uppmanar den svenska statsmakten att följa exemplet med att synliggöra de

12 Samerna och Svenska kyrkan: underlag för kyrkligt försoningsarbete, Daniel Lindmark och Olle Sundström, s.105.

13 www.svenskakyrkan.se/nyheter/attaganden-i-forsoningsarbetet-med-samiska-folket 2021-11-01.

14 www.svt.se/nyheter/sapmi/snart-dags-for-kyrkans-ursakt-till-samerna 2021-11-01.

oförrätter man utsatt samer för.

Svenska kyrkans organisatoriska struktur är en ganska sen företeelse, under de århundraden som kyrkan varit aktiv i Saepmie så är det ganska svårt att se vad som är statsmaktens högra hand och vad som är kyrkans eget handlande.¹⁵ Nu har jag inte ens nämnt kyrkoherden och väckelsegestalten Lars Levi Laestadius som grundade en helt egen strömning, laestadianismen – en kyrklig samisk gren som är relativt konservativ.

OLIKA FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR SAMER

På grund av landsgränserna i Saepmie mellan Norge, Sverige, Finland och Ryssland så har samer olika förutsättningar. Det finns lagstiftningar som påverkar, renbeteslagen från 1886, senare rennäringslagen från 1971. Splittrande lagstiftningar som har splittrat och förstört

15 Samerna och Svenska kyrkan: underlag för kyrkligt försoningsarbete, Daniel Lindmark och Olle Sundström, s.95.

för många och framförallt skapat splittring och schismer inom Saepmie. Länderna som avgränsar Saepmie har påverkat och påverkar dess samiska urfolk. Vem är jag? Svensk eller same, kanske både ock? Ibland uttrycker en del att de inte känner sig svenska, bara samiska. Jakt- och fiskerättigheter som resulterar i hotfulla hatbrott mot samer som sällan följs upp.^{16,17}

Det är så mycket som behöver ifrågasättas, som same är det mycket kunskap att lära

¹⁶ www.tv4play.se/program/kalla-fakta-samehatarna 2021-11-01.

¹⁷ Stöld, Ann-Helén Laestadius.

sig och ta reda på. I den här identitetskampen så möter samer inte sällan på rasism eller exotifiering av olika slag. Därför är det så viktigt att andra än samer tar ansvar för sitt eget lärande genom att se och läsa några av de böcker och serier och filmer som jag hänvisat till i noterna. Varför inte börja med Samehatarna på TV4 play eller Samernas tid på UR Play?¹⁸ ■

¹⁸ www.urplay.se/serie/203240-samernas-tid 2021-11-01.

SOFIA STRINNHOLM, präst i Svenska kyrkan och styrelseledamot i Svenska FN-förbundet

VI ÄR ALLA FÖDDA FRIA OCH LIKA I VÄRDE OCH RÄTTIGHETER

Om vi inte är uppmärksamma på tendenser i samhället där grupper ställs mot varandra, där människors rättigheter inte respekteras, där vi skapar ett vi och dom, så kan det leda till oerhört tragiska händelser. Det skriver Lars Arrhenius, själv uppvuxen i Rwanda, som sedan sommaren 2020 är Sveriges diskrimineringsombudsman, DO.

Jag växte upp i Rwanda under 1960- och 70-talet. Vid den tidpunkten ett av de absolut fattigaste länderna i världen. För mig har det inneburit en medvetenhet om att det finns olika världar. I den värld jag växte upp i var människor desperata på grund av att de saknade möjlighet att få de mest grundläggande behoven tillgodosedda, att få äta sig mätta, att ha en säng att sova i, trygghet och makt att överhuvudtaget kunna påverka sin situation. Men jag har även

sett en värld som präglas av överflöd där människan har långt större förutsättningar att utvecklas och få sina rättigheter respekterade. Mina vänner idag kommer från båda dessa olika världar och jag tror att det har inneburit att de vägar jag valt i livet i grunden handlat om att stå upp för jämlikhet. Min utgångspunkt har alltid varit att vi alla är värdefulla som människor, och att vi är lika inför lagen, att vi ska ges samma förutsättningar för att få ett bra liv och att våra

röster ska väga lika mycket oavsett vilka vi är. Istället för att fokusera på varandras olikheter borde vi fokusera på att vi faktiskt liknar varandra på så oerhört många sätt. Vi är alla beroende av varandra och vi behöver varandra för att kunna leva ett bra liv. Att ta ställning för alla människors lika värde är att inse att de mänskliga rättigheterna gäller för alla. Det är att erkänna att alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter och att de mänskliga rättigheterna är universella och gäller över hela världen, oavsett land, kultur eller individ.

Om vi inte är uppmärksamma på tendenser i samhället där grupper ställs mot varandra, där människors rättigheter inte respekteras, där vi skapar ett vi och dom, så kan situationen förändras snabbt. Det krävs att vi ständigt värnar om dessa rättigheter och att vi alla agerar och kraftigt motverkar en sådan utveckling i samhället.

I Sverige och över hela Europa idag har vi en diskussion och

krafter som inte utgår från alla människors lika värde och jag tror inte att vi fullt ut förstår vilken skada och vilka konsekvenser denna människosyn kan komma att innebära för samhället. Det finns flera exempel i historien på vad det kan leda till. Det börjar ofta med en rädsla för någonting som är annorlunda. Rykten sprids. Rykten blir till fördomar som till slut blir till sanningar. Människor misstänkliggörs. Ord blir hårdare, tonen höjs. Och det finns många, många exempel på när det slutar i oerhört tragiska händelser. Den här eskaleringen och typen av mekanismer och utveckling känner jag mycket väl igen från min egen uppväxt. Under 100 dagar år 1994 dödades närmare 1 miljon människor i Rwanda. Något som inte skedde av en slump utan som hade föregåtts av en lång tid av propaganda där människor till slut var av den uppfattningen att en grupp av människor helt saknade människovärde. Det ledde till uppfattningen att det var legitimt att göra

sig av med, mörda, dessa människor. Några var mina barndomsvänner.

Folkmordet i Rwanda mot tutsier brukar beskrivas som ett av de grymmaste folkmorden och också ett av de mest välplanerade eftersom det begicks under en kort period. Under tre månader höggs nästan en miljon människor ihjäl med machetes och andra tillhyggen. Men även om folkmordet genomfördes under kort tid är det viktigt att komma ihåg att folkmordet inte hade kunnat genomföras utan att ha föregåtts av en längre period där gruppen tutsi utsattes för diskriminering som blev allvarigare för varje dag tills man nådde en punkt där tutsi inte längre ansågs ha något människovärde. FN:s folkmordskonvention från 1948 lyckades inte förhindra eller förebygga folkmordet i Rwanda, men den första domen utifrån konventionen kom vid den Internationella Rwandatribunalen 1998. Eftersom folkmord är så allvarligt har alla länder en

skyldighet att lagföra dessa brott. Det är ett så kallat universellt brott och kan utredas även i Sverige oavsett var det har begåtts och av vem. Det är viktigt att inte heller Sverige blir en fristad för personer som begått sådana brott. Om den misstänkte inte är svensk medborgare kan personen i vissa fall utlämnas till sitt hemland eller till det land där brottet begåtts för att lagföras där. I annat fall ska brottet utredas här. Sverige har åtalat och dömt tre personer för folkmordet i Rwanda. Samtliga dömdes till livstids fängelse.

Att inte utsättas för diskriminering är en mänsklig rättighet. Alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter. Det är det budskap som slogs fast i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna. Skyddet mot diskriminering är en grundförutsättning för att förverkliga de mänskliga rättigheterna i praktiken. Diskrimineringsförbudet löper som en röd tråd genom hela det internationella systemets

olika instrument till skydd för de mänskliga rättigheterna. Det tar sin utgångspunkt i den grundläggande principen om alla människors lika värde och rättigheter. Om alla människor har lika värde och rättigheter kan det inte accepteras att de rättigheter som följer av att vara människa gäller olika för olika människor. Sveriges riksdag har beslutat att den enskilde ska ha ett grundlagsenligt skydd mot diskriminering. Principerna om allas lika värde uttrycks i regeringsformen. Regering och riksdag har huvudansvaret för att alla i Sverige ska garanteras sina mänskliga rättigheter. Tanken är att lagar och myndigheter ska fungera så att rättigheterna utifrån internationella konventioner blir verklighet. En av dessa institutioner är mitt ämbete som

LARS ARRHENIUS, diskrimineringsombudsman (DO)

ombudsman. Diskrimineringsombudsmannens uppgift är att se till att diskrimineringslagstiftningen efterlevs och att därutöver verka för allas lika rättigheter och möjligheter.

När folkmordet i Rwanda begicks så var omvärlden passiv trots att det fanns kunskap och stora möjligheter att ingripa, såväl vad gäller att förhindra att det skedde, som att sätta stopp för det när det hade påbörjats. Att vara passiv menar jag innebär också i någon mån att du blir medskyldig till det som sker. Vi måste alla ta ett personligt ansvar och arbeta för att skapa förutsättningar att leva ett bra liv och utvecklas som människor tillsammans. ■

Foto: Tomas Gunnarsson

ATT BÖJA HISTORIENS BÅGE

Dr Simon Adams, tills helt nyligen chef för det New York-baserade Global Center for the Responsibility to Protect, tar med avstamp i såväl sitt eget som världshistoriens förflutna oss med på en resa för att visa hur vi alla kan bli bättre. Dr Adams uppmanar oss alla att hjälpa till att böja historiens båge, för när det kommer till kränkningar av mänskliga rättigheter är vi kollektivt bundna till varandra genom tid och rum.

Jag växte upp på Nya Zeeland i en familj som kom från Nordirland och var medveten om accenter, kulturella särdrag (lokalbefolkningen spelade rugby, min familj föredrog fotboll) och det faktum att sektarism, fattigdom och konflikt hade tvingat min familj att lämna Belfast. Jag var också medveten om att en av mina mostrar hade "blivit utebränd" från sitt hem av maskerade män beväpnade

med bensinbomber. Jag visste också att en annan av mina mostrar hade skjutits ihjäl, inte för något hon gjort utan för vem hon var. Men när jag bodde på andra sidan jordklotet kändes dessa smärtsamma händelser väldigt avlägsna för mig.

Det var inte förrän i mina sena tonår som jag blev mer medveten om hur ens identitet kan vara livsfarlig.

Jag började lära mig om hur vissa människor genom historien har försökt att använda etnicitet, religion eller ras för att hetsa till hat. Jag lyssnade på punkmusik under 1980-talet och mötte nya idéer som utmanade mig att tänka kring hur ras, homofobi och sexism hade format mitt eget samhälle. Jag hade fortfarande mycket att lära mig, men det var vid denna tid jag blev en människorättsaktivist. Så småningom ledde mina personliga politiska åtaganden mig till Sydafrika, där jag arbetade för befrielseströrelsen under övergången från apartheid till demokrati, och till Östtimor och andra konfliktzoner.

Det var dock i Rwanda som jag på allvar började fundera över sambandet mellan grymheter och internationell diplomati. Under flera besök i landet åren efter folkmordet 1994 träffade jag många överlevande som ofta ställde mig samma fråga – ”var var världen?” Detta sades inte som en anklagelse utan uttalades i sorg, trauma och förvirring. Trots den allmänna

förklaringen om de mänskliga rättigheterna och löftet om ett ”aldrig mer” efter Förintelsen, hade det internationella samfundet vänt Rwanda ryggen när det behövdes. Som ett resultat mördades en miljon människor, mestadels tutsi, på bara 100 dagar. Stående bland överlevande som hade förlorat alla närstående och vars kroppar ibland bar synliga macheteärr, var det omöjligt att inte dela deras oförståelse om hur världen hade tillåtit sådan skräck.

Historiskt sett har ingen fråga försämrat Förenta nationernas rykte mer än misslyckandena med att stoppa de grävsta av krigsförbrytelser. Den långa listan med exempel når tillbaka till Indonesien under 1960-talet, Kambodja och Bangladesh under 1970-talet och folkmordet mot kurderna i Irak under 1980-talet, för att bara nämna några. Förmodligen var det dock först i Rwanda och Srebrenica under 1990-talet som FN började brottas med detta moraliska och politiska misslyckande. Kopplat till den debatt som

följde fanns också en insikt om att FN:s överlevnad hängde på dess förmåga att inte bara vara ett globalt debattforum, utan att FN också måste vidta meningsfulla åtgärder när människor står inför hot om folkmord, krigsförbrytelser eller brott mot mänskligheten. Det var denna politiska verklighet som FN:s tidigare generalsekreterare Kofi Annan anspelade på när han talade om behovet av att konfrontera ”problem utan pass” och detta ledde till utvecklingen av principen om Responsibility to Protect (R2P) som ett sätt att mobilisera ”snabba och avgörande åtgärder” från FN:s säkerhetsråd och det bredare internationella samfundet för att förebygga eller stoppa grymheter var de än kan inträffa.

Under de sexton år som gått sedan principen först antogs har R2P återopats i mer än 90 resolutioner från FN:s säkerhetsråd, inklusive godkännande av åtgärder för att stoppa de grävsta av övergrepp i Elfenbenskusten och i norra Irak. Internationellt

politiskt tryck bidrog också till att förhindra att det värsta inträffade i Kenya och Burundi. Under samma period har blåhjälmade FN-fredsbevarare upprätthållit det internationella samfundets ansvar att skydda civila från grymheter och att rädda liv i Demokratiska republiken Kongo, Sydsudan och Centralafrikanska republiken. Men R2P har också framkallat intensiv kontrovers, med 2011 års militära intervention i Libyen, och misslyckandet med att agera med avseende på Syrien, vilket orsakat bittra splittringar. Det internationella samfundet misslyckades också helt med att stoppa grymheter i Sri Lanka, Myanmar och Jemen. Eftersom det politiska förhållandet mellan de permanenta medlemmarna i FN:s säkerhetsråd för närvarande är förgiftat är utmaningen enorm.

Det finns nu 80,4 miljoner människor runt om i världen som fördrivits av förföljelse, konflikter och grymheter – det största antalet sedan andra världskriget. Men som

Gareth Evans, före detta utrikesminister i Australien och ”upphovsmannen” till R2P, en gång sa, var R2P ”utformad för pragmatiker snarare än purister, med full vetskap om den röriga verklighet som staters beteenden och motiv utgår ifrån”. Med andra ord bör vi inte passivt acceptera FN:s säkerhetsråds inaktivitet och dysfunktionalitet. För överallt i världen där det finns förföljelse och konflikt finns det också människor som organiserar sig för att stoppa det. Vi som har turen att leva i samhällen där vi inte behöver frukta macheten, dödspatrullen eller koncentrationslägret, måste intensifiera trycket på våra regeringar, regionala organisationer och FN för att agera bättre och sikta högre.

Min förhoppning är att framtida generationer så småningom kommer att betrakta de grövsta av krigsförbrytelser på samma sätt som vi ser på häxbränning eller slaveri – som en föråldrad praxis från en grym tid. Men om nu handeln med att sälja en medmänniska verkar obegriplig för människor i vårt århundrade, så måste vi erkänna att avskaffandet av slaveriet inte enbart berodde på regeringens välvilja, utan krävde svett och aktivism från engagerade människor runt om i världen som – genom sin trots och beslutsamhet – hjälpte till att böja historiens båge. Vi kan göra detsamma. ■

DR SIMON ADAMS, fd chef för Global Centre for the Responsibility to Protect

SKYLDIGHETEN ATT SKYDDA MÄNNISKOR MOT GROVA FOLKRÄTTSBROTT

Folkmord och hatretorik; stater och civila; FN och ungdomar – Dr Karen Smith visar hur allt detta hänger samman med FN-normen som kallas ”Skyldighet att skydda” eller R2P, Responsibility to Protect. Dr Smith, som var FN:s generalsekreterares specialrådgivare för skyldigheten att skydda 2019-2021, beskriver R2P-begreppets historia och hur FN är tänkt att agera mot massövergrepp.

Om du har hållit ett öga på utvecklingen i Myanmar efter kuppen tidigare i år så har du kanske sett bilder av unga demonstranter som bär T-shirts och håller upp affischer med orden ”Vi behöver R2P”¹, som en del av en desperat önskan att få det

internationella samfundet att fokusera på deras situation. Så vad är R2P och hur är det relevant för människor i Myanmar, Syrien och Sydsudan, men också för dig? I ett nötskal handlar R2P (eller ”the Responsibility to Protect”², skyldigheten att skydda) i

¹ Se t.ex. www.globalr2p.org/publications/myanmars-deadly-coup-and-the-responsibility-to-protect

² Du kan läsa mer på <https://www.un.org/en/genocideprevention/about-responsibility-to-protect.shtml>

huvudsak om att förebygga och skydda människor från de mest avskryvbara och grymma brott mänskligheten känner – folkmord, krigsförbrytelser, etnisk rensning och brott mot mänskligheten.³

Efter folkmorden som inträffade på 1990-talet i Rwanda och Srebrenica, och det internationella samfundets inaktivitet för att skydda folk, stod FN, under ledning av generalsekreterare Kofi Annan, inför en utmaning: hur kan vi se till att detta händer inte igen? Ett av huvudproblemen var att idén om suveränitet – särskilt manifesterad som icke-inblandning i en stats inre angelägenheter – utgjorde ett hinder. Detta ledde till att Kofi Annan frågade FN:s medlemsstater: ”om humanitära interventioner verkligen är oacceptabla övergrepp mot suveräniteten, hur ska då vi reagera på ett

³ På engelska finns för dessa brott samlingsnamnet ”atrocity crimes”. Definitioner av de fyra brotten ges på <https://www.un.org/en/genocideprevention/genocide.shtml>

Rwanda, på ett Srebrenica – på grova och systematiska kränkningar av de mänskliga rättigheterna, kränkningar som utgör ett angrepp mot alla de riktlinjer vi dragit upp om vår gemensamma mänsklighet?”

Även om suveränitet och icke-inblandning är viktiga byggstenar i det internationella systemet, finns naturligtvis också risken att de kan användas för att avleda internationell granskning och dölja allvarliga brott som begås av regeringar. Eftersom jag är från Sydafrika vet jag alltför väl detta: under många decennier gömde sig apartheidregeringen bakom suveränitetens slöja och hävdade att behandlingen av den svarta befolkningen var en inhemsk fråga som det internationella samfundet inte skulle lägga sig i. Så utmaningen som FN och det bredare internationella samfundet stod inför i början av 2000-talet var hur man skulle kunna respektera suveränitet samtidigt som man

såg till att människor skyddas.

Som svar på denna utmaning inrättades International Commission on Intervention and State Sovereignty⁴, bestående av kommissionärer från alla regioner i världen. Efter månader av forskning och regionala konsultationer kom de så småningom på begreppet ”skyldighet att skydda”. Det omformade i huvudsak suveräniteten från en rättighet – med andra ord staternas rätt att utöva kontroll över territorierna och folken – till en *skyldighet*.

Viktigt var också ett fokus på att se till att denna skyldighet var fullt integrerad med redan existerande internationell rätt, inklusive FN-stadgan⁵. Syftet med detta var att möta rädslan för att stater ensidigt väljer att intervensera med hänvisning till humanitära skäl. Skyldigheten

⁴ ICISS rapport finns tillgänglig på www.idrc.ca/en/book/responsibility-protect-report-international-commission-intervention-and-state-sovereignty
⁵ fn.se/wp-content/uploads/2016/07/FN-stadgan.pdf

att skydda skiljer sig från sådant agerande genom att det betonas att våldsanvändning måste vara en sista utväg och att den endast kan godkännas av FN:s säkerhetsråd.

Tanken att alla stater har en skyldighet att skydda sin befolkning mot folkmord, krigsförbrytelser, etnisk rensning och brott mot mänskligheten, och att det internationella samfundet också har en skyldighet att bistå, antogs så småningom enhälligt av alla FN:s medlemsstater som en del av slutdokumentet vid FN:s världstoppmöte 2005⁶. Du som läser det kommer att märka att ordet som används är befolkningar, inte medborgare. Ordvalet markerar att alla människor inom en stats territorium ingår, oavsett deras etnicitet, ras, religion eller ursprung – alltså ingår även migranter och flyktingar. Dessutom enades staterna om att de inte bara har en

⁶ www.globalr2p.org/resources/2005-world-summit-outcome-a-60-l-1/

skyldighet för att skydda befolkningar från de fyra sorternas krigsbrott, utan också från anstiftan till dessa. Detta är särskilt relevant idag i en värld där vi ser en ökning av hatbrott, särskilt genom sociala medier.

Sedan 2005 har dock ett antal missuppfattningar om R2P varit flitigt återkommande. En av dessa är att principen endast gäller vissa stater, särskilt stater i det globala syd. Människor i Europa eller USA tenderar att tro att sannolikheten för att grova folkrättsbrott begås i deras länder är försvinnande liten. Men även om det är så att risken att dessa brott begås är högre i vissa delar av världen så är det viktigt att komma ihåg att inget land i världen är immunt. Alla samhällen är potentiellt sårbara och det finns inget land där ingen av riskfaktorerna kan identifieras. Vi behöver bara erinra om att 1900-talets största folkmord, Förintelsen, ägde rum i hjärtat av Europa. Över hela världen, inklusive i Europa och USA,

ser vi ökande nationalistiska känslor som ofta tar sig uttryck i hets mot folkgrupp riktat till utsatta minoritetsgrupper och flyktingar och därmed ökar risken för att de också utsätts för våld.

Vi har sett en ökning av hat riktat mot judar, muslimer och kristna i många delar av världen. Covid-19-pandemin har förvärrat några av dessa spänningar och gjort etniska, religiösa och andra minoriteter till än tydligare måltavlor för detta hat. Den senaste utvecklingen kring rasism och intolerans i USA och motreaktionen genom ”Black Lives Matter”-rörelsen har belyst att spänningar kring identitet – inklusive ras – inte är något som hör till det förflutna eller begränsas till särskilda platser. Med tanke på hur hets mot folkgrupp⁷ ofta sprids idag – via sociala medier⁸ – är unga människor

7 www.un.org/en/genocideprevention/hate-speech-strategy.shtml

8 www.globalr2p.org/publications/hate-speech-and-social-media-preventing-atrocities-and-protecting-human-rights-online

särskilt sårbara, men just unga har också en chans att agera ombud för den motsatta synen och kan motverka hatbrott på nätet genom att till exempel erbjuda motberättelser som utmanar stereotyper och diskriminering.

En annan missuppfattning är att R2P främst handlar om militära ingripanden. Denna missuppfattning sprids trots att det vi har sett de senaste åren inte kan beskrivas som en överdriven iver att ingripa militärt i stater för att förhindra pågående grova folkrättsbrott, utan snarare en stor ovilja från stater att vidta åtgärder mot sådana brott överhuvudtaget. Den pågående konflikten i Syrien och de grymheter som har inträffat på platser som Myanmar är fortsatt starka påminnelser om detta.

För att bemöta missuppfattningen är det därför viktigt att komma ihåg att endast när förebyggandet har misslyckats har staterna

en skyldighet att agera. Även i dessa lägen är militärt ingripande den allra sista utvägen och den kan endast godkännas genom en resolution från FN:s säkerhetsråd, i enlighet med FN-stadgan och internationell lag. Att tro att R2P främst handlar om militära ingripanden riskerar också att stjåla uppmärksamhet från det faktum att R2P verkligen handlar om att förebygga de grövsta folkrättsbrotten.

Det finns mycket som kan göras för att minska riskerna⁹ för att sådana brott ska inträffa, och det är här som fokus bör vara. Som individ kan det innebära att du kan påminna din regering om sina åtaganden enligt R2P på nationell och internationell nivå. Det kan också innebära att du hjälper till att bygga upp ett tolerant, inkluderande samhälle genom att delta i

9 www.un.org/en/genocideprevention/documents/about-us/Doc.3_Framework%20of%20Analysis%20for%20Atrocity%20Crimes_EN.pdf

samhällsbyggande aktiviteter, att du främjar tvärkulturell förståelse eller ökar medvetenheten om R2P.

Förra året firade vi 15-årsjubileum för R2P. När vi tittar omkring oss på det fortsatta lidandet för människor runt om i världen är det klart att denna princip är lika viktig som någonsin förr.¹⁰ Även om vi tenderar att vända oss mot Förenta nationerna och regeringarna när vi tänker

¹⁰ Lyssna gärna på vad FN:s generalsekreterare António Guterres sa om detta 2020 här: www.youtube.com/watch?v=scoXOLfJmno&t=23s

på R2P, så är det i slutändan allas skyldighet att förhindra de grymma brott vi här talar om. Detta kräver partnerskap mellan FN, nationella regeringar, civilsamhället, regionala organisationer och alla som tror att ingen människa ska behöva möta de mest avskyvärda formerna av kränkningar av de mänskliga rättigheterna, kränkningar som inte baseras på vad de har gjort utan på vilka de är. ■

Foto: UN Photo

DR KAREN SMITH, FN:s generalsekreterares tidigare särskilda rådgivare om skyldigheten att skydda

I VÄNTAN PÅ EN GLÄNTA

Utöver att slå vakt om de normer och regler vi redan vunnit mark i så måste vi vässa de praktiska verktyg som finns för att förebygga, stoppa och bestraffa folkmord och andra grova krigsförbrytelser. Så kan Jens Petersson, Svenska FN-förbundets rådgivare i fredsfrågor, inlägg sammanfattas.

Ibland känns det som att det finns gläntor i tiden. Helt plötsligt uppstår tillfällen då världens ledare kan enas om saker som tidigare var otänkbara. Ett sådant exempel är när FN under åren omedelbart efter andra världskriget skrev sig samman om den allmänna deklarationen om de mänskliga rättigheterna och konventionen mot folkmord. Ett annat exempel är när principen om ”skyldigheten att skydda” mejslades fram och antogs, åren mellan 1999-2005.

I båda fallen föregicks framstegen av fruktansvärda misslyckanden och händelser. I det förstnämnda fallet andra världskrigets fasor och Förintelsen som sådan. I det senare det skamfyllda självvrannsakandet efter att FN inte lyckades stoppa övergrepp mot civila under krigen på Balkan samt folkmordet i Rwanda.

Det är förstås både naturligt och hemskt att det verkar krävas sådana misslyckanden för att kunna enas om

framsteg för att förhindra att de upprepas. Lika hemskt är kanske också att framstegen ibland riskerar att glömmas bort – eller rentav motarbetas – i perioderna mellan dessa gläntor.

I en sådan period verkar vi befinna oss i dagsläget. Vi har gått från det enhälliga löftet om att stå redo att agera för att stoppa övergrepp till att vi återigen låter dessa passera utan att beivras. Vi har gått ifrån enhällig önskan att använda FN:s generalförsamling till att diskutera ”skyldigheten att skydda” till att en grupp länder motverkar sådan diskussion och att även länder som är positiva till principen som sådan är återhållsamma i att uttala fortsatt stöd för den.

Ett exempel på det förstnämnda såg vi i våras. Ett stort antal länder, inklusive Sverige, föreslog då att FN:s generalförsamling årligen ska ha skyldigheten att skydda, samt förebyggandet av de brott principen handlar om, på sin

dagordning. Ytligt sett ett helt okontroversiellt förslag och det passerade också omröstningen med god marginal. Men 15 länder röstade emot det: Belarus, Bolivia, Burundi, Egypten, Eritrea, Indonesien, Kina, Kirgizistan, Kuba, Nicaragua, Nordkorea, Ryssland, Syrien, Venezuela och Zimbabwe.

Eftersom två av dessa länder dessutom sitter som permanenta medlemmar i FN:s säkerhetsråd och därmed har vetorätt är också hoppet om faktiskt ingripande till skydd för civilbefolkningar just nu lägre än tidigare, vilket situationerna i Syrien och Myanmar är två av många exempel på.

Vad kan vi i detta läge göra utöver att påminna om det politiska löfte som avgavs genom beslutet om att inrätta principen om skyldigheten att skydda 2005? Principens hårda kärna må handla om de mer kontroversiella situationerna, lägen där förebyggandet

av våld misslyckats. Men förebyggandet utgör i sig självt en central idé i tanken som sådan, vilket fastslogs redan i förarbetena till principen. I samma toppmötesbeslut som antog begreppet fattades parallellt också beslut om att inrätta en fredsbyggande kommission (Peace Building Commission, PBC). Till den knöts en fredsbyggande fond (Peace Building Fund, PBF). På så sätt skulle stater, i synnerhet just efter en konflikt, kunna få stöd i att bygga sina samhällen så starka att framtida konflikter kunde förebyggas. Sannolikt bidrog detta möjliga nya stöd också till att stödet för principen om vår skyldighet att skydda blev starkt.

Men tyvärr har alltför få länder levererat på denna punkt. Trots upprepade önskningar från FN:s generalsekreterare har den fredsbyggande fonden inte fått nog medel för att möta de stora globala behoven. Medan fonden endast får ca 200 miljoner dollar per år från FN:s medlemsländer lägger samma länder ca 1 800 miljarder dollar

på sina militära utgifter.

Det finns också andra instrument som kan avskräcka potentiella krigsförbrytare från att begå sina vedervärdiga handlingar. Ett sådant är Internationella Brottmålsdomstolen (International Criminal Court, ICC). Domstolen har av sin nyss avgångne åklagare Fatou Bensouda beskrivits just som den ”straffrättsliga grenen av skyldigheten att skydda”. Domstolens själva existens kan stärka normen mot dessa sorters brott. Även här är vi dock i många fall bundna vid att beslut om agerande kan behöva stöd i FN:s säkerhetsråd. Det gäller i de fall brotten begås i länder som inte anslutit sig till domstolens stadga. Att verka för global anslutning till denna är därför ett viktigt arbete i sig självt.

När vi kommit så långt i en konflikt att det krävs militära insatser har vi generellt sett misslyckats. Men i många lägen vore det ett än större misslyckande att då helt

undvika militära insatser. Återigen kräver sådana, i synnerhet i vassare situationer, ett godkännande från FN:s säkerhetsråd och där utgör vetot fortsatt ett hinder i många fall. Ibland ligger det dock i alla säkerhetsrådets medlemmars intresse att inte blockera insatser. I sådana lägen är det önskvärt att det finns god beredskap hos FN:s medlemsstater att bidra till insatserna.

Tyvärr ser vi här att ansvaret för att agera militärt inom FN-ledda insatser är väldigt snett fördelat i världen. Bangladesh, Indien, Nepal, Rwanda, Etiopien, Pakistan, Egypten, Indonesien, Ghana, Kina, Senegal, Marocko, Tanzania, Tchad, Togo, Burkina Faso, Kamerun, Uruguay, Zambia och Niger är de 20 största truppbidragarländerna och först på plats 22 kommer ett västerländskt land, Italien. Sedan nytt hopp till plats 33 där vi hittar Spanien. Sverige, som förr ofta hade 800-1 000 soldater ute i fredsinsatser,

håller numera igen och bidrar med knappt hälften så många.

Ofta skulle också insatserna behöva komma på plats snabbare än vad som sker idag. För det ändamålet skulle FN behöva någon form av snabbinsatsstyrka. En sådan fanns under uppbyggnad runt sekelskiftet, men lades ner, delvis med hänvisning till att EU byggde upp en liknande förmåga. EU:s insatsstyrka har dock aldrig använts, trots att behov funnits, eftersom det visat sig svårt att enas om insatser bland EU:s alla medlemsstater.

Slutligen skulle man önska att FN:s säkerhetsråd reformerades. Det är inte rimligt att vetorätten tillåts missbrukas på det sätt som sker idag. Här finns initiativ om att på frivillig väg få stater att lova att när de sitter i rådet, som permanenta eller valda, inte rösta emot trovärdiga förslag som kan stoppa de grövsta sorternas övergrepp mot de mänskliga rättigheterna. I förarbetena

till principen om skyldighet att skydda fanns också idéer om att låta regionala organisationer ingripa i sin egen region (såsom Afrikanska Unionen i sin stadga har inrättat en nytänkande möjlighet till) eller att FN:s generalförsamling skulle kunna ta över ansvaret när säkerhetsrådet är blockerat (genom återopande av den s k Uniting for Peace-resolutionen). Det finns också

initiativ som ifrågasätter legaliteten i de veton som läggs.

På sikt vore det förstås önskvärt att vetorätten helt avskaffades, det är dock ett så dramatiskt steg att det inte kommer att tas förrän vi är framme i nästa stora glänta i debatten och jag törs inte ens tänka på vilka katastrofer som kommer att ske innan stigen lett oss fram till den. ■

JENS PETERSSON, Svenska FN-förbundets rådgivare i fredsfrågor

DISKUSSIONSFRÅGOR

Förslag på frågor till ungdomar och studenter för att fortsätta analysera och diskutera ämnet "från vardagsrasism till folkmord".

FRÅGA 1

Vilken roll kan du spela för att bekämpa rasism? I ditt lokalsamhälle, nationellt och globalt?

FRÅGA 2

Vad gör Sverige för att förebygga och stoppa rasism, massövergrepp och folkmord?

FRÅGA 3

Vad gör FN för att förebygga och stoppa rasism, massövergrepp och folkmord?

FRÅGA 4

Vilka är utmaningarna i att bekämpa rasism och diskriminering?

FRÅGA 5

Vilken roll kan ungdomar spela i arbetet mot rasism?

FRÅGA 6

Hur kan sociala medier och internet användas för att driva fram rasistiska och skadliga budskap? Hur kan det användas för att bekämpa dem?

FRÅGA 7

Vilket rykte har FN när det gäller att stoppa grova krigs-förbrytelser? Hur skulle FN kunna göra mer för att förbättra sitt rykte?

FRÅGA 8

Varför förekommer fortfarande rasistiska handlingar och uttryck? Hur ser det ut där du bor? I Sverige? I Europa? Globalt?

FRÅGA 9

På vilket sätt samarbetar FN:s medlemsländer för att bekämpa förekomsten av rasism och folkmord? Kan du ange exempel då länder inte samarbetar och varför gör de i så fall inte det?

FRÅGA 10

Varför spelar rättigheterna för dem vi aldrig kommer att träffa, som flyktingar, minoriteter eller människor runt om i världen, roll?

FRÅGA 11

Varför är antirasism viktigt för dig personligen? Vad kan du göra för att övertyga andra om vikten av att bekämpa rasism?

FRÅGA 12

Om Sverige som land togs över av rasistiska krafter som började förbereda de grövsta tänkbara brott mot de mänskliga rättigheterna, hur skulle du då vilja att omvärlden reagerade?

Tack till **AIDAN MCGIRR**,
praktikant vid Svenska FN-förbundet hösten 2021,
som ställt samman diskussionsfrågorna

SVENSKA FN-FÖRBUNDET

Vi gör skillnad. Vi skapar en bättre värld genom att varje dag arbeta för fred, hållbar utveckling och mänskliga rättigheter. Som medlem och givare skapar du hopp och räddar liv. Nu och i framtiden.

Svenska FN-förbundet är en ideell organisation och en svensk folkrörelse som arbetar med att föra samman individer och organisationer i ett gemensamt arbete för en bättre värld och för ett starkare och bättre Förenta Nationerna. Vi har tusentals medlemmar som är organiserade i lokalföreningar och distrikt. Vi är dessutom en paraplyorganisation för 78 riksorganisationer som är anslutna till oss som ett stöd för FN-tanken. Genom vår skolverksamhet finns har vi även ett 40-tal FN-skolor runt om i landet.

VI VILL ATT SVERIGE STÄRKER SIN ROLL I FN

Vårt arbete vilar på FN:s tre pelare: fred,

säkerhet och nedrustning; hållbar utveckling och fattigdomsbekämpning; och mänskliga rättigheter och demokrati. Genom opinionsbildning och påverkansarbete verkar vi för att Sverige stärker sin roll i FN och fullföljer sina internationella åtaganden.

Svenska FN-förbundet
www.fn.se

Läs mer om vårt arbete för mänskliga rättigheter och fred på www.fn.se/mr respektive www.fn.se/fred

Bli medlem i FN-förbundet
www.fn.se/medlem

Stöd FN-förbundet
www.fn.se/stod-oss

SVENSKA FN-FÖRBUNDET

Box 15 115, 104 65 Stockholm
info@fn.se, 08-462 25 40
FN.se

Facebook.com/FNforbundet
Instagram: @FNforbundet
Twitter: @FNforbundet

EN
BÄTTRE
VÄRLD

DEBATTANTOLOGI
FRÅN VARDAGSRASISM TILL FOLKMORD

Utgivare: Svenska FN-förbundet
Redaktörer: Pearl Mulkerrins, Jens Petersson
Tryck: Tellogruppen – 2021
ISBN: 978-91-7000-150-5

Materialet har producerats med stöd från Sida.
Sida har ej deltagit i produktionen och ansvaret för innehållet är utgivarens.